

АЗƏРБАЙҶАН

ƏДƏБИ - БƏДИИ ЖУРНАЛ

А. С. Б.

8

1983

АЗƏРБАЙҶАН

БОЗЛУГ ИЧИНДЭ ИКИ НЭФЭР

Дөз, багры даш олан көнлүм.—
Аббас Туфраналы.

Јаз чоҳдан өтүб кетмишди вә о өтүб кетмиш јазын ән гүссәли хатирәси һәмин јашыл-сарымтыл сејрәк јарпаглар иди. Һәр күн сәһәр јериндән галхыб һәјәтә ачылан пәнчәрәдән о сејрәк јарпаглары көрүрдү вә һәр сәһәр дә о јашыл-сарымтыл сејрәк јарпаглар тәкчә өтүб кетмиш јаздан јох, өтүб кетмиш өмүрләрдән, дүнјанын мүвәтгә-тилијиндән хәбәр верирди, илләрлә хатырламадығы вә чоҳдан бу дүн-јадан көчүб кетмиш адамлары бирдән-бирә хатырлајырды, јакын, узаг о сималар, сифәтләр бир-бир көзләринин габағында чанланырды вә о сималарын көзләри һәмишә дә јумулу олурду, бу сејрәк јарпаг-ларын јашыл-сарымтыл солғунлуғу бир сары көлкә кими о сималара, сифәтләрә дә һопурду; сонра хәстәханалар јадына дүшүрдү, чүнки дүнјанын ән гүссәли јери хәстәханаларды.

О, пенсияја чыхмаздан әввәл дә, сонра да хәстәханаларда јат-мышды, јакынлары, таныш-билишләри јолухмаға да чоҳ кетмишди хәстәханалара вә о адамларын да нә гәдәри инди дүнјада јохду вә инди бу јашыл-сарымтыл сејрәк јарпаглара баха-баха о адамлары да һәмин хәстәхана гәмкинлији вә сарылығы ичиндә бир-бир көзлә-ринин габағына кәтирирди вә онларын да һамысынын көзләри јуму-лу олурду, һәмин адамларын сифәтләринин бүтүн чизкиләрини хатыр-лајырды, додагларынын тәбәссүмүнү хатырлајырды, амма көзләри-нин рәнкини хатырлаја билмирди, чүнки јаддашынын инди көстәр-дији о адамларын көзләри һеч чүрә ачылмырды, һәмишә јумулу олурду, даһа доғрусу, о билирди ки, бах, бунун көзләри көј иди, бу-нунку исә дејәсән гара иди, амма һәмин көјү дә, һәмин гараны да көрә билмирди, чүнки һәр шеј бир рәнkdә иди, чүнки һәр шеј бу јашыл-сарымтыл сејрәк јарпагларын гәмкин сарысына бојанмышды.

Сулу гар јағырды вә о сејрәк јарпаглар тамам исланырды, үшүм-үшүм үшүјүрдү вә бу јарпаг үшүмәјини о аз гала өз бәдәни илә һисс едирди вә бу дәм ушаг вахты ағламағыны јадына кәтирирди, сонра башга ушагларын ағламағыны јадына кәтирирди, сонра бөјүк адам-ларын ағламағыны јадына кәтирирди — әввәлчә гызларын, арвадла-рын ағламағыны, сонра кишиләрин ағламағыны; сонра да узун-узун илләр боју иштирак етдији матәм мәрәсимләри јадына дүшүрдү, чи-јинләрдә үзү гәбиристанлыға тәрәф келән үстү халчалы мафәләр та-бутләр көзләринин габағына кәлирди, сонра да өмрүндә ағламағыны көрмәдији кишиләрин нечә ағламагларыны, даһа доғрусу, нечә ағ-лаја биләчәкләринин, көзләринин нечә долачағыны, додагларыны, чә-нәләринин әсдирәчәк тәбәссүмләринин көзләринин габағына кәтирирди вә ән гәрибәси бу иди ки, јакшылығындан, пислијиндән, сәртлијиндән, мүләјимлијиндән, һәтта онун шәхсән таныјыб-танымамағындан, вә-зифәсиндән, шөһрәтиндән асылы олмајараг елә бир адам јох иди ки, инди онун тәсәввүрүндә ағлаја билмәсин, гәзетдә јалныз шәклини көрдүјү танынмаз-билинмәз бир нәфәрдән тутмуш Әлисәфајачан һа-мыны өз тәсәввүрүндә ағладырды вә бәзән она елә кәлирди ки, көз-ләринин габағындакы бу көрүмләрдә нәсә оғурлуға бәнзәр бир шеј вар, елә бил хысын-хысын кизләниб гапынын ачар дешијиндән ичәри бахыр, амма көзләринин сулу гардаң исланмыш, сојугдан-сазагдан үшүм-үшүм үшүјән о јашыл-сарымтыл сејрәк јарпаглардан чәкә бил-мирди, чүнки јетмиш үч јашына бахмајараг тамам һејрәт ичиндә кө-

бу јашыл-сарымтыл сејрәк жарпаглар, ал—гыздырма, јашыл—нә? јашыл нә? јашыла да бир гара јах, тез елә...

амма јашыла гара јаха билмәди, чүнки јашыл бирдән-бирә көзләрнин габагында рәнк вериб рәнк алды вә бу күлән, севинән, күнүн ишығы илә ојајан јашылын ичиндә сифәтинин һамар дәриси, һәр бир чизкиси сағламлыгдан, һәвәсдән, кизли еһтирасдан хәбәр верән о көзәл алма јанаг сифәти, јашыл ичиндә ишым-ишым ишылдајан о гара көзләри көрдү вә әввәлчә бу көрүмү танымады, тәкчә бир доғ-малыг, јахынлыг, әзизлик һисс етди вә сифәтдә, бу көзләрдә, сонра таныды.

о гызын ады нә иди? ора һара иди? дејәсән атасы илә көндә кетмишдиләр вә о Јашыл һәмин кәндин јашылы иди, һәр һалда јадына кәлир ки, атасы илә фәјтона минмишдиләр вә фәјтонда кедирдиләр вә узун-узун илләрин архасында галмыш о фәјтон севинчи илә һәмин Јашыл вә һәмин алма јанаглар, гара көзләр бир-биринин давамсы иди

о гыз ондан бөјүк иди, он үч-он дөрд јашы оларды, онун он-он бир јашы варды, гыз голлу-будаглы бир гоз ағачына дырмашмышды, о да алдан јухары гыза бахырды вә о гызын чылпаг балдырлары ачыгашкар көрүнүрдү вә о гыз күлүрдү: мәни аларсан бөјүјүндә? һә; сонра нә еләјәрсән? нијә динмирсән? нә еләјәрсән мәннән? вә гоз ағачына дырмашмыш о гыз күлүрдү, гапгара көзләри ишым-ишым ишылдајырды.

Арвады дигәтлә тохудуғу әлчәјә бахды, әли илә әлчәјин нахышларына сығал верди, өз иши өзүнүн хошуна кәлди вә өзү дә өз ишинә күлүмсәди, јәгин ки, нәвәләрини јадына салды вә јенә дә күлүмсәди, башыны булады, сонра она бахды вә күлүмсәјән көзләриндән бир никаранчылыг кечди.

О, арвадынын көзләриндәки һәмин ани никаранчылыгы һисс етди вә бу һисс јашыл-сарымтыл сејрәк жарпагларын сырасына даһа да артырды, елә бил бу сон пәјыз чағында о чылпаг будагларын да һамысы хәзәл сарысына бүрүндү.

Арвады тамам гочалмышды.

Тәгвим өзү дә сон пәјыз чағында үшүм-үшүм үшүјән ағачдыр, күндә бир сары жарпаг салыр.

Гоз ағачынын јоғун будагы үстүндә дајаныб јухарыдан ашағы баха-баха күлән о гыз инди нә едир? инди, бу гәдәр ил кечәндән сонра? инди дә күлә билirmi? јох, күлә билмир, чүнки өлүб. О һәмин гызын ким олдуғуну јадындан чыхартмышды, сонрасындан, тәләјиндән хәбәри јох иди, һәмин гызы даһа көрмәмишди, амма инди бүтүн варлыгы илә һисс етди ки, о гыз өлүб вә көзләринин габагына табут ичиндә гочалыб әлдән дүшмүш бир гары кәлди вә гарынын сифәти һәмин гыза охшајырды, амма күлүшүндән әсәр-әләмәт јох иди; сонра өлүмүн сојуғу бу јашыл-сарымтыл сејрәк жарпагларын сарысына ғәтшиди вә сојуг һәмин сары рәнки бирчә анын ичиндә дондуруб шәф-фаф сары буз кими сүрүшкән еләди.

О, өлүмдән горхмурду, бәлкә дә әксинә, үрәјинин һансы бир дәринлијиндә исә елә өлүмүн өзү үчүн дарыхырды, чүнки онсуз да өләчкәдисә — әлбәттә, өләчкәди — онда бу гәдәр јашамағын нә мәнасы варды? амма бу суалын өзүндә дә бир јалан вар иди, ријакарлыг вар иди, чүнки үрәјинин елә һәмин дәринлијиндә бир јохлуғ хофу вар иди вә әслиндә бу пәјыз сарысы да һәрдәнбир о хофу ојадырды, о хофу диндирди.

Биринчи дәфә инфаркт оландә һәлә ишләјирди, икинчи дәфә пенсияја чыхандан сонра инфаркт олду, бәс үчүнчү инфаркт нә вахт

олачагды? — инди дә ола биләрди, сабаһ да, бир илдән сонра да, амма јахысы бу оларды ки, кечә олајды вә һәр шеј сакит, сәссиз олајды, чүнки тамам әмин иди ки, тамам дөгиг билирди ки, үчүнчү инфаркты ахырыңқы инфаркты олачагды.

Телевизорда нәсә данышырдылар, амма она елә кәлди ки, бу данышылғары һачанса бир дәфә ешидиб, пәнчәрәнин габагындан ајрылыб телевизора јахынлашды, далғасыны дәјишди, арвадындан сорушду ки, бу күн чүмә ахшамыды? арвады деди ки, јох, дејәсән чүмәдир, сонра јадына салды ки, сабаһ Әрәстун кәлиб онларда галачаг, һә, деди, чүмәдир, сабаһ шәнбәдир, Әрәстун кәлиб базары биздә галачаг, сонра да арвады нәвәсини јадына салыб јенә күлүмсәди.

Телевизорда көмкөј палтар кејмиш бир гыз нәсә дејирди вә бу дејиләнләрин һамысы јенә дә она таныш кәлирди, елә бил ки, бүтүн буиләрдин һамысыны ешидиб, индичә сөјләнән һава һаггында мәлүмата да дүнөн, ја срағакун гулаг асыб, бу концерти дә чоҳдан көрүб вә бу саат арвады да она нәсә дејәчәк, амма арвадынын сорушачагы о «нәсәни» дә чоҳдан ешидиб; арвады доғрудан да она бахды вә сорушду ки, чоҳданды Әлисәфакылдән бир хәбәр јохдур, көрәсән нечәдирләр вә доғрудан да она елә кәлди ки, арвады бу суалы икинчи дәфә верир, көһнә достларынын әһвалыны икинчи дәфә хәбәр алыр вә о да икинчи дәфә чаваб верир ки, Әлисәфанын оғлу Искәндәри срағакун булварда көрдүм, дејир ки, Әлисәфа грип олуб.

Рәнк нечә дәјишәрмиш? сары да беләчә күләрмиш, беләчә парылдајармыш, беләчә севинәрмиш вә о һәмин севинән сары ичиндә артырмаја галхды, нәнәсинин түпүрчәклә учуну јаш еләјиб гуру вә хыналы бармаглары илә тыхдыгы сапы бир көз гырпымында ијнәнин көзүндән кечириб јенә һәјәтә гачды, нәнәси тикиш тикә-тикә өз-өзүнә нәсә дејирди; нә дејирди? бирчә бунун тојууну көрсәјдим, дај дүнјада дәрдин олмазды...

Онун тојунда нәнәси сағ иди? — дөгиг јадына кәлмирди, дејәсән өлүмшүдү... јохса сағ иди?... истади арвадындан сорушсун, амма һеч нә сорушмады вә о сарынын парылтысы јаваш-јаваш сөндү, о сары севинчи јаваш-јаваш јох олуб кетди вә бу јашыл-сарымтыл сејрәк жарпагларын сарысы јенә дә һәр тәрәфи бүрүдү, амма бу дәфә о сары ичиндә нәсә бир доғмалыг, бир һәзинлик вар иди, күчлә сезилән нарын хәтләр вар иди, бир бахыш, тәбәссүм вар иди вә о баша дүшдү ки, бу — нәнәсинин сифәтинин чизкиләри, гыршларыды, нәнәсинин бахышы, тәбәссүмүдү вә бу һәзинлик дә узун-узун илләр мәсафәсиди.

Сонра Әлисәфанын јеринә дә үрәји дарыхды, чүнки Әлисәфа јашына бахмајарыг чивә кими бир адам иди, һәмишә һәрәкәтдә иди вә грип инди Әлисәфаны јәгин бездириб, евдән ешијә чыха билмир, дүкандан кефир алмыр, сәһәр сүһһ тездән нөвбәјә дуруб көшкән гәзет алмыр, булварда пенсиячыларла отуруб домини ојнамыр... бәс пә едир?... дәрман атыр ки, грип тез кечсин, Күлсүм дә пүррәнк чај дәмләјиб зогал мүрәббәсијлә бирликдә кәтириб гојур Әлисәфанын габагына; Күлсүм әлли ил иди ки, Әлисәфанын арвады иди вә әлли ил иди ки, Әлисәфанын һиккәсинә, һәр шејә гәмиш гојмағына, кин-күдүрәтинә дөзүрдү вә Әлисәфа өзү дә буну билирди: мәнним тырпыма дөзмәк дә бир һүнәрди, һа!.. икиси дә күлүрдү — Әлисәфа да, Күлсүм да.

Ғабаглар һәрдәнбир мәчлисләр оларды вә һәмин мәчлисләрдә чоҳ заман Әлисәфа дуруб онун нә арвадынын сағлығына бада галдырарды: бир дәфә көрмәдик ки, ешитмәдик ки, сән арвадына күлдән ағыр бир сөз дејәсән, һәмишә чан дејиб, чан ешитмәсиз, бизим ичиндә ким гырх беш—әлли илди ки, арвадыны тәкчә адыла чагырмазды.

мыр, мүтлэг «ханым»ыны да дейр? бизим ичимиздэ ким арвадына «зәһмәт олмаса, ханиш едирәм мәнә чај вер» дейр? һеч ким, тәкчә сән...

Бирдән елә бил бу сејрәк јарпагларын сарысы она деди ки, грип бәһанәди, Әлисәфа бир дә һеч вахт јатагдан галхмајачаг, сонунчу хәстәлијиди Әлисәфанын, јахын, лап јахын күнләрдә Әлисәфа өләчәк, һеч бу јашыл-сарымтыл сејрәк јарпаглар да тамам төкүлмәјә мачал тапмајачаг вә бирдән-бирә үрәјинә даман бу һисс ону сарсынды, бу фикри башындан чыхармаг истәди, бу һисси үрәјиндән говмаг истәди, амма олмады вә јазыг Әлисәфанын сифәти дә бу сејрәк јарпагларын сарысыны алды, көзләри јумулду; нә гәдәр етдисә дә, бу көрүм көзләринин габағындан чәкилмәди вә о баша дүшдү ки, бу һәгигәтди, доғрудан да белә олачаг, Әлисәфа доғрудан да јахын күнләрдә өләчәк.

Булварда кәзмәјә кетмәк вахтына һәлә бир саатдан артыг галмышды, амма даһа бу јашыл-сарымтыл сејрәк јарпагларла үзбәүз дајанмаг истәмәди, о бири отаға кечиб костјумуну кејди, һәмишәки кими галстукуну да тахды вә арвады ону беләчә кејинмиш көрәндә тохудуғу балача әлчәкләри јумшаг күрсүдә гојуб ајаға галхды ки, онун палтосуну тутсеун, шлјапасыны версин, гапыдан кәзмәјә јола салсын.

Арвады илә үзбәүз дајанды вә бирдән-бирә онун бүтүн синирләриндән бир интигам һисси баш галдырды; кимдән интигам алырды? өзүндән, бәлкә арвадындан? бәлкә о јашыл-сарымтыл сејрәк јарпаглардан? бәлкә илдән-илә јашанмыш давасыз-шавасыз күнләриндән?

О, арвадынын јаваш-јаваш рәнкини итирән сулу көзләринин ичинә баха-баха деди:

— Сән һәмишә мәним үчүн јад олмусан.

Ағзындан чыхан бу сөзләрә өзүнүн дә маты гуруду.

Сонра деди:

— Мән дә һәмишә сәнин үчүн јад олмушам.

Јенә ағзындан чыхан бу сөзләрә маты гуруду.

Сонра бу сөзләри дилинә кәтирмәјинә көрә хәчаләт чәкди.

Арвады бу сөзләрә һејрәт етди, јохса нараһат олду?

Јохса бу сөзләрдә арвады үчүн тәзә бир шеј јох иди вә гырх бешәлли ил иди ки, арвады да онун индичә дедији бу сөзләри чох көзәл билирди?

Бәлкә арвады буну елә индичә кәшф етди?

Бәлкә адам гочаланда доғрудан да сәфәһләјир вә арвады да буну фикирләшиб беләчә күлүмсәјир?

Сонра аралыға чыхыб сары рәнкли палтосуну кејди, шәрфини бојнуна салды, шлјапасыны башына гојду вә арвады да она јахынлашыб шәрфини дүзәлтди, сары рәнкли палтосунун јахасыны сәлигәјә салды, «—Һеч мәнән олса, бу һавада кәзмәјә кетмәзсән» — деди, «—Сојуг дәјәр сәнә». — деди, сонра «—Јох.» — деди, «—Јыхылыб-еләјәрсән бирдән. Мән дә сәнин кедирәм». — деди вә тез-тәләсик кејинди, онун голуна кирди, бир јердә евлән чыхдылар.

Һәмин сон пајыз күнү һәр тәрәфи бир бошлуг бүрүмүшдү вә һәр тәрәфи бүрүмүш бу бошлуг ичиндә онлар јаваш-јаваш көздән итдиләр, тәкчә о сары палто јашыл-сарымтыл сејрәк јарпагларын сарысы илә бозлуг ичиндә бир ләкә кими көрүнүрдү сонра о сејрәк јарпагларын рәнки дә һәмин сон пајыз бозлугу ичиндә әријиб јох олду.